

СЪВРЕМЕНО СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ЧЕРНА ГОРА

Ваня Василева¹

В настоящата статия е анализирано съвременното състояние на туризма в Черна гора, открито е мястото ѝ в международния туризъм, като са очертани и вероятни перспективи за бъдещото ѝ развитие като туристическа дестинация. Черна гора е една от най-новите и най-малките по площ, а според броя на населението е най-малката страна на Балканите. Страната демонстрира сериозни намерения за развитие на туризма си, на който се гледа като на приоритетен и перспективен отрасъл. Малката ѝ територия съчетава разнообразни и уникални природногеографски условия и е с добре запазена природа. Страната е едновременно морска и планинска, което е важна предпоставка за развитието на морски рекреативен и зимен ски-туризъм. На територията ѝ са формирани 3 туристически района – Планински на север, Централен и Приморски (Адриатически). От 2010 г. се запазва тенденцията на ръст както в броя на пристиганията – предимно от Европа, така и в броя на реализираните нощувки. Водещи генератори на туристопотоци са Русия и Сърбия.

Ключови думи: Черна гора, туристически ресурси, туризъм, туристически райони

CONTEMPORARY STATE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN MONTENEGRO

Vanya Vasileva

Abstract. Montenegro is one of new and small in area Balkan country and the smallest one according to the population. The country demonstrates serious intent to develop their tourism, which is seen as a priority and promising sector. Small territory of Montenegro combines diverse and unique geographic conditions. Montenegro is one of the few places in Europe with well-preserved nature. The country is both sea and mountain. It is an important prerequisite for the development of the two most popular types of tourism - see recreation and skiing. It has formed three tourist areas on the small territory of the country. They are

---

¹ Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, катедра „Туризъм“, v.vasileva@shu.bg, vvpost@abv.bg

Mountain to the north, Central and Seaside (Adriatic). The trend of the number of arrivals and the number of nights spent has growth since 2010. Dominate arrivals from Europe. Leading generators of tourist flows are Russia and Serbia. The purpose of this paper is to analyze the current state of tourism in Montenegro, to give its position in the international tourism and to outline possible prospects for its future development as a tourist destination. The object of the survey is Montenegro. The paper studies tourist-resource potential and tourism sector of the country.

Keywords: Montenegro, tourism resources, tourism, tourist regions

УВОД

Туристическото странознание е основно направление в географията на рекреацията и туризма. Както посочва Кръстев (2014), това е сравнително ново географско направление, което „изследва пространственото своеобразие на страните и регионите от гледна точка на туризма“. В днешно време туризмът е основен източник на доходи за близо 38 % от страните в света, а за 83 % от тях е един от петте специализиращи отрасли на националните им стопанства (Кружалин, 2011, цит. от Кръстев, 2014).

Черна гора е една от най-новите и най-малките по площ страни на Балканите, а според броя на населението е най-малката балканска страна. Тя демонстрира сериозни намерения за развитие на туризма си, на който се гледа като на приоритетен и перспективен отрасъл.

Целта на настоящата статия е да анализира съвременното състояние на туризма в Черна гора, да открие мястото ѝ в международния туризъм, както и да очертае вероятни перспективи за бъдещото ѝ развитие като туристическа дестинация. Обект на изследването е Черна гора. Предмет на изследването са туристико-ресурсният потенциал и стопанският отрасъл туризъм в страната.

ТУРИСТИКОГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ

Туристикогеографското положение само по себе си не е туристически ресурс, но до голяма степен предопределя туристическата привлекателност на страните и регионите. Важно е да се изясни не само къде се намира даден обект, в частност Черна гора, но преди всичко как си взаимодейства с основните туристически пазари, каква е транспортната му достъпност, както и как туристикогеографското положение предопределя туристикоресурсния потенциал.

Черна гора се разполага в западната част на Балканския полуостров, на 41°52' – 43°32' северна географска ширина и на 18°58' – 20°21' източна географска дължина (Дойков, 2007). Граничи с Босна и Херцеговина на северо-запад (225 km дължина на границата), със Сърбия на североизток (203 km), с Косово на изток (78,6 km), с Албания на югоизток (172 km). Излазът на Адриатическо море на югозапад (293,5 km) е важна предпоставка за развитие на морската рекреация. Най-къса е граничната линия с Хърватия на запад (25 km), която обаче е важна за трансграничното сътрудничество в областта на туризма между двете страни. Площта на страната е 13 812 km².

Фиг. 1. Черна гора

Източник: <http://www.prokarstterra.bas.bg/geo21/2006/1-06/pp31-36.html>

Туристикогеографското положение на Черна гора не може да се оцени еднозначно като благоприятно или неблагоприятно. То има както положителни, така и негативни оттенъци. Положителните са отвореността към топло южно море и относителната близост до големите генератори на туристопотоци в Европа. Негативните са затруднената достъпност по суша и разположението на страната в нестабилен геополитически регион. Малката територия на страната може да се окаже ограничаващ фактор за приемане на голям брой туристи.

ПРИРОДНИ ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ

Малката територия на Черна гора съчетава разнообразни и уникални природногеографски условия. Страната е едновременно морска и планинска, което е важна предпоставка за развитието на двата най-масови вида туризъм, а именно морски рекреативен и зимен ски-туризъм. Черна гора е едно от малкото места в Европа с добре запазена природа.

Черна гора е **планинска страна**. От площта ѝ 57 % е с надморска височина над 1000 m. На територията на Черна гора попада най-трудно достъпната част на Динарската планинска система и съответно най-трудно проходимата част на Балканския полуостров. С този факт е свързано името на страната. Това е един от най-запазените в екологично отношение и съответно един от най-атрактивните планински територии на Стария континент. Главни планински дялове са Дурмитор, Белашница, Трескавац, Синявина, Лубишња, Беласица, Комови, Виситор, Маганик и Проклетие (Дойков, 2007). Най-голямата надморска височина в тях е 2522 m (вр. Боботов кук). Броят на върховете с височина над 2000 m е значителен. Това обуславя добре изразено височинно природногеографско зониране и възможности за практикуване на различни видове туризъм.

Адриатическото крайбрежие на Черна гора е разчленено, включващо голям брой заливи и полуострови и малки по брой и размер острови. Най-посещаван полуостров е Св. Стефан превърнат в град-хотел. От заливите най-предпочитан от туристите е Которският залив, който се смята за един от най-красивите в света. Приема се, че това е най-южно разположеният фиорд в Европа. Поради това той е уникален с формата и размерите си. Черногорското крайбрежие разполага със 117 плажа, чиято обща дължина е 73 km. От тях пясъчни са 33. Капацитетът им за приемане на туристи е 230 хил. души (общо, Стоянова, Владев, 2007) – 300 хил. души (само за Будванската ривиера) (Дойков, 2007).

Специфични за страната са **каньоните на реките** Тара, Лим, Морача, Пива, Сушица, Мртвица, Комарница. От тях най-забележителен е каньонът на река Тара (78 km дължина, 1300 m дълбочина), който е най-дълбокият каньон в Европа и втори в света по този показател след Гранд каньон. Друг забележителен каньон е този на р. Морача (98 km дължина, над 1000 m дълбочина). Специфични са също **ледниковите и карстовите форми**. Глациалните форми са представени от 12 големи циркуса, много валове и морени. На Ветрино бърдо се намира най-дълбоката пропадна яма на Балканите – 898 m. Най-големите карстови полета са Катунски карст и Рудина. Благоустроена за посещения е Цетинската пещера в Национален парк „Ловчен“.

Климатът на страната също е разнообразен. Значителна част от територията попада под умереноконтиненталното климатично влияние. Крайбрежието се отличава със средиземноморски климат, а в планините добре изразен е орографският ефект и има добре оформена планинска климатична зона. Местността Църквице е най-валежното място в Европа (5407 mm средно годишна сума на валежите). Черногорското крайбрежие обаче е едно от най-слънчевите места на континента – със 112 слънчеви дни през годината. В най-южния черногорски град Улцин слънчевите часове достигат 2571 годишно. Средната годишна температура е +15,5 °C, а по крайбрежието тя е +18,5 °C. През 132 дни от годината температурите са над +25 °C. Така туристическият сезон, подходящ за морска

рекреация, започва от средата на м. май и продължава до средата на м. октомври. Например той е с 36 дни по-продължителен в сравнение с Ница (Дойков, 2007). Във високите планини климатът е субалпийски с продължителна зима. Снегозадържането в курортите е между 23–72 (Дойков, 2007) и 120 (Стоянова, Владев, 2007) дни в годината, а дебелината на снежната покривка е значителна. Това са отлични предпоставки за продължителен ски-сезон.

Във връзка с голямото количество на валежите водното богатство на страната е значително. Най-големи **реки** са Тара, Морача, Буна, Лим, Дрина, Пива, Чехотина, Зета, Комарница, Ибар и Бояна, като 48 % от тях се оттичат към Адриатическо море, а останалите 52 % към Черно море (Дойков, 2007). Река Тара е най-дългата сред тях и се смята също и за най-атрактивната и посещаваната, поради образувания от нея каньон. Единствено р. Црновича е плавателна в долното си течение (12 km) преди вливането си в Шкодренското езеро. **Езерата** са особено привлекателни за туризъм. Те заемат 1,6 % от територията на страната и са предимно с ледников произход (над 35). Разположени са във високите части на планините. Най-лесно достъпно и съответно най-посещавано от планинските езера е Плавското езеро. Шкодренското езеро, което е с тектонски произход, е най-голямо на Балканите. Изградени са и изкуствени езера. Рекреационният потенциал на повечето от тях обаче все още не е усвоен. Минерални води бликат край гр. Бяло поле (и радиоактивна кал), гр. Улцин (сернисти термоминерални води) и др. Големият плаж на гр. Улцин е известен с лечебните си пясъци, съдържащи соли и микроелементи. Тук се намират най-големите солници – Улцинска солана.

Дойков (2007) отбелязва, че Черна гора е най-залесената страна на Балканите. **Горите** заемат 577 640 ha, или 41,9% от територията на страната. Те са разположени предимно в планините. Преобладаващите дървесни видове са бук, дъб, бор и ела. По крайбрежието във връзка със средиземноморското климатично влияние е характерна субтропичната растителност, представена от кипариси, лаврово (дафиново) дърво, олеандри, смокини, палми, нарове, маслини и др. При Мировица се намира най-старото маслиново дърво в Европа на възраст около 2 хил. години. Естественият **животински свят** е запазен предимно в планините (диви кози, мечки, вълци, яребици, соколи, орли и др.) и в Шкодренското езеро (водни птици, риби).

Под защита на закона е 8 % от територията на страната. Устроени са 4 национални парка – Биоградска гора, Дурмитор, Ловчен и Шкодренско езеро. Най-голям от тях е **НП „Дурмитор“** (39 000 ha), който е включен в списъка на ЮНЕСКО за световното природно наследство. В него попадат 18 ледникови езера, 19 пещери, 750 извора, 130 вида птици и над 1500 вида растения. Върховете над 2200 m са 30 на брой (Дойков, 2007; Стоянова, Владев, 2007). Каньоните на р. Тара и р. Лим предоставят възможности за рафтинг и каяк. Изградени са ски-писти (10 km) и лифтове, както и 22 маркирани туристически пътеки. Изходен пункт и курорт тук е Жабляк, който е и най-високо разположеното селище (1450 m) в Черна гора и на Балканите.

НП „Биоградска гора“ е с площ 5400 ha. Тук е една от най-запазените гористи местности в Европа с дървета на възраст над 400 г. Дължината на ски-пистите в курорта Беласица е 15 km. Много добри са условията и в двата парка за планински и спортен туризъм.

НП „Ловчен“ е приморски планински комплекс с площ 2 хил. ha (Стоянова, Владев, 2007) – 6500 ha (Дойков, 2007). Характерни са карстовите форми. Тук попада Цетинската пещера. Подходящ е за климатолечение на респираторни заболявания.

НП „Шкодренското езеро“ е орнитологично важно място за Европа. То се отличава с висока температура на езерните води. В него гнездят 279 вида птици, сред които пеликани, ибиси, чайки и др. Рибите са представени от 22 (Дойков, 2007) – 39 (Стоянова, Владев, 2007) вида. Преобладаваща е пъстървата. Срещат се също уклей, шаран, змиорка, скобляр и др. (Дойков, 2007). Край езерото има риболовни и ловни места, както и рекреационни зони, но все още е слабо усвоено за туристически цели.

АНТРОПОГЕННИ ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ

Съвременните антропогенни туристически ресурси на Черна гора са формирани в резултат на **историческите събития** по тези земи, които в Древността са били заселени от илирите. Първата тяхна държава е била формирана през III век пр.н.е., като е обхващала и северната част от днешна Албания. По-късно тук се установяват елините, римската провинция Далмация, която след това е част от Византия. Славянските племена се заселват по тези земи през VII в., а два века по-късно създават княжество Дукля, което по-късно се трансформира в княжество Зета. През периода 970-1016 г., по времето на цар Самуил, Дукля е свързана с България. През 1183 г. Зета става част от Сърбия. Днешната територия на Черна гора никога не е била изцяло под Османско владичество. Крайбрежните градове запазват автономия и са под венецианско влияние, което рефлектира върху тяхното развитие и архитектура. По-късно крайбрежието е част от Австро-Унгария. В най-новата си история тези земи са част от Югославия и във федеративен съюз със Сърбия. Независимостта на съвременната държава Черна гора е провъзгласена на 3 юни 2006 г. Тя става 192^{-та} страна членка на ООН, а като парична единица приема еврото.

В пещерата Цървена стена е открита една от най-големите **находки от Палеолита** в Европа, включваща над 5000 предмета. Запазени са **антични селища** край гр. Никшич, гр. Беране, гр. Плевля и др. При археологическото място Мирище е разкрита **римска сграда с подова мозайка**. **Градски стени, крепости и цитадели** от илирийско-римския период са запазени в градовете Будва, Котор, Бар, Улцин, Медун, Рисан и др. Старите градски части на тези градове, както и на Херцег Нови, са атрактивни за туристите. От тях в листата на ЮНЕСКО е включен Котор. Най-нов обект в листата е Stećci Medieval Tombstones Graveyards. Така Черна гора има три обекта в престижната листа, което говори за значителната им концентрация на малката територия на страната.

Посещавани са новата столица Подгорица и особено старата столица **Цетине**, която е град-музей, изобилстващ с архитектурни забележителности и музеи. Такива са сградата на Кралския дворец, Народният музей, Етнографският музей, Музеят „Негошич“, Музеят на народоосвободителната борба, Художествената галерия. **Подгорица** е съвременен неголям град, макар да е най-много-

люден (136 хил. жители, 21 % от населението) в страната. Градът е административен, транспортен, промишлен, културен и образователен център. Сред забележителностите на столицата са Часовниковата кула, Природонаучният музей, Пощенският музей, археологическите разкопки от Дукля, Замъкът „Петрович“ и др. Средиземноморският облик и **архитектура** са добре изразени в гр. Херцег Нови. В градчето Пераст се намира Дворецът с музей Пераст, построен е в ренесансов стил с барокови елементи, е образец на адриатическата архитектура от XVII век. В старата част на Бар са запазени Епископалният дворец, акведукт и турска баня.

Манастирите са типични за Черна гора – Морача, Острог, Цетински, Савин, Джуржеви, Ступови, „Св. Троица“, „Св. Богородица“, „Св. Джордже“, Биела, Подмалинско, Добриловина, Пивският манастир и др. Най-популярен сред тях е Цениският манастир, в който са погребани редица владетели. Тук се съхраняват мощите на Св. Петър Цетински, ръката на Св. Йоан Кръстител, както и частица от кръста на разпятието, които привличат поклонници. Църквите също са интересни. Най-посещавани са „Св. Трипун“ в Котор и „Госпа от Шкрпела“ в Которския залив. Те са старинни, съответно от XII и XVII век. Джамииите в Черна гора също са често срещани.

Поради трудната ѝ достъпност в Черна гора са изградени значителен брой **мостове** (253 бр.) и **тунели** (145 бр.). Като най-забележителен се определя мостът на Джурджевич на р. Тара (365 m дължина, 116 m височина), който се намира в северната част на страната. Завършен е през 1940 г. и е възстановен през 1946 г. след Втората световна война. Днес е не само транспортно съоръжение, а туристическа атракция. Изградени са места за настаняване и хранене.

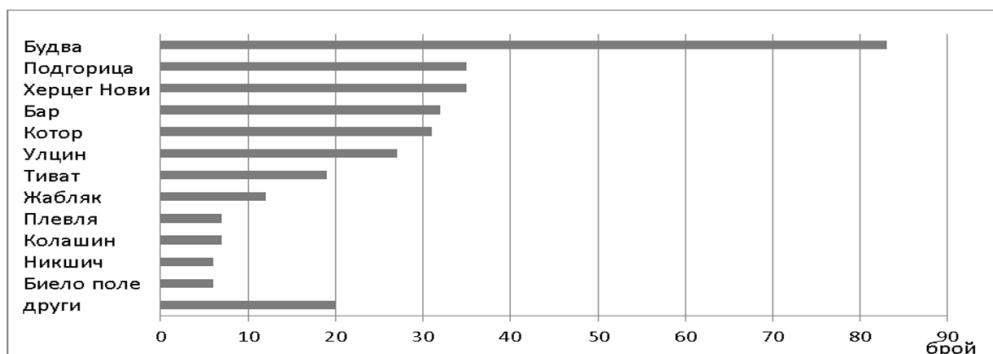
Сред по-новите антропогенни ресурси е **Мавзолеят** на Петър II Петрович – Негоша в планината Ловчен.

В страната се провеждат 34 **фестивала**, от които 21 са с международно участие (Statistical office of Montenegro, 2016).

РЕАЛИЗАЦИОННИ ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Туристическата суперструктура на Черна гора през 2014 г. включва 320 обекта за настаняване с 66 071 стаи и 159 347 легла (Statistical ..., 2016). Къмпингите са 1,2 % от местата за настаняване, апартаментите са 6 %, а останалите 92,8 % са стаи в хотели и други места за настаняване (пансиони, отморища, хостели и др.). Значителен превес имат хотелите – 81 %. Липсват мотели, бутикови хотели, екохотели. Като основни се определят 91,5 % от легловата база, а 8,5 % са спомагателни. Разпределението на обектите за настаняване е показано на фиг. 2. Най-голяма е концентрацията им по крайбрежието (Будва, Херцег Нови, Бар, Котор, Улцин, Тиват), като в това отношение се откроява Будва, където се концентрира $\frac{1}{4}$ от настанителната база в страната.

Следователно настанителната база е неравномерно разпределена, като вътрешността е по-слабо обезпечена в това отношение. Тук изпъква само столицата Подгорица, в която се намират 10,9 % от настанителната база. Планинските курорти (Жабляк, Плевля, Колашин, Никшич, Биело поле др.) разполагат с 18% от местата за настаняване. В тях са изградени ски-писти, лифтове и вл-

Фиг. 2. Разпределение на местата (брой) за настаняване в курортите и градовете на Черна гора

кове за нуждите на ски- туризма. Следователно налице е развитие на типична морска моноструктурна ориентация на туризма, като богатите и разнообразни туристически ресурси във вътрешността на страната са относително по-слабо обезпечени с туристическа суперструктура на този етап.

Туристическата инфраструктура е тясно обвързана с общата инфраструктура на страната. Тя осигурява достъп по суша, въздух и вода. Достъпът по суша с останалата част на Балканите е затруднен поради планинския релеф. Главен транспортен възел е столицата Подгорица. През нея преминава главният път и жп линията Белград–Бар, като 1/3 от нея преминава през мостове и тунели. Чрез отклонение (Подгорица–Шкодра) се осъществява и жп връзката на съседна Албания с останалия свят. Има разклонение и от Подгорица за Никшич. През Подгорица преминава и автомобилният път, свързващ Босна и Херцеговина с Албания.

На малката територия на Черна гора функционират няколко летища. Главното е в Подгорица. Летището в Тиват обезпечавя предимно чартърни туристически полети за морските курорти. Летището при Беране се използва за спортни цели.

Относително добре развит е водният (морският) транспорт. През 2015 г. на адриатическите черногорски пристанища са акостирали 411 круизни кораба (Statistical ..., 2016), които са с 17,4 % повече в сравнение с предходната година, и с тях са пристигнали 441 513 пасажери, които са с 44,1 % повече. Корабите акостират предимно в Котор и Будва, които са също и яхтени пристанища. Голямо яхтено пристанище има и край Тиват. През 2015 г. на яхтените пристанища в Черна гора са акостирали 2381 яхти и 1198 платноходки (Statistical ..., 2016), като техният брой също е с тенденция на нарастване. Най-много круизни кораби акостират от м. май до м. октомври, като най-натоварен е м. септември. Важни за входящите туристи от Италия са фериботните връзки Бар-Бари и Бар-Анкона. Фериботна връзка функционира и по линията Лепетани-Каменари при Которския залив. Така добре развитият воден транспорт компенсира в значителна степен по-трудната достъпност по суша и свързва Черна гора с туристическите пазари на Западна и Южна Европа.

Като ограничителен реализационен фактор за развитие на туризма може да се разглежда **човешкият ресурс** поради малкия брой на населението в страната (622 хил. души) и малката средна гъстота (45 д./km²), която в планинските райони е още по-ниска. Принадлежността към славянските народи, изповядващи източноправославното християнство и използващи кирилицата, е предпоставка за привличане на туристи със сходни език, култура и вероизповедание (сърби и руснаци).

Туризмът и съответно **туристическата политика** са приоритетни за страната. В конституцията е записано, че Черна гора е „демократична, социална и еколожки ориентирана страна“. Във връзка с това 2 % от бюджета се отделят за опазване на природната среда.

СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ НА ТУРИЗМА

Първите чуждестранни туристи пристигат тук през 1922 г. от Чехия. Днес туризмът осигурява около 1/5 от БВП на страната (Рибов, 2008). От 2010 г. се запазва тенденцията на ръст както в броя на пристиганията, така и в броя на реализираните нощувки. Водещ за страната е морският туризъм. Реализираните нощувки в морските курорти през 2014 г. са 96,9 %, в столицата – 1,3 %, и само 0,9 % – в планинските курорти (Statistical ..., 2016). В планинските части условията за ски-туризъм са много добри. Те са подходящи също и за екотуризм, трекинг, каяк и други активности сред природата. Антропогенните туристически ресурси се използват за културно-познавателен туризъм. Постепенно се развиват събитийен, конгресен и хазартен туризъм.

Според данни на Statistical office of Montenegro през 2014 г. страната е посетена от 1 350 297 чуждестранни туристи. Вътрешен туризъм е практикуван от 167 079 души. Следователно активният международен туризъм е значително преобладаващ (89 %). Водещи са индивидуалните пътувания – 55,4 %. Най-предпочитан транспорт е въздушният. Той се използва от 97 % от пристигащите чужденци поради бързината и удобството му. Следва водният транспорт, който обслужва 2,3 % от пристигащите. Използването на автомобилен (0,4 %) и железопътен транспорт е ограничено поради специфичните природни условия.

Преобладават пристиганията от Европа (95,5 % за 2014 г.) (Statistical ..., 2016). Водещи генератори са Русия (23,6 %) и Сърбия (21,3 %), както и Босна и Херцеговина (6,8 %), Украйна (4,8 %), Полша (3,7 %), Гърция (3,1 %), Франция (3,1 %), Косово (2,8 %), Италия (2,5 %), Германия (2,4 %), Беларус (2,3 %), Албания (2,2 %), Чехия (1,9 %), Великобритания (1,8 %), Хърватия (1,7 %), Турция (1,6 %). Българите, посетили Черна гора, са 6050, или 0,4 % от всички туристи, като се отчита тенденция към покачване. Най-предпочитаните от тях месеци за пристигания са май и септември. По национален състав от пристигащите с воден транспорт преобладават туристите от Великобритания (16,8 %), САЩ (16, %), Италия (5,9 %) и Германия (3,2 %). Пристигания се отчитат също и от Швейцария (1,2 %), Словения (1 %), Скандинавия (0,8 %) и др.

При пристиганията с въздушен транспорт през първото тримесечие на 2017 г. (Statistical ..., 2017) водещи са туристите от Сърбия (44,5 %) и Русия (11,8 %), следвани от пристигащите от Германия (8,8 %), Италия (7,8 %), Тур-

ция (6,3 %), Австрия (5,5 %), Великобритания (5 %), Белгия (4,4 %), Словения (3,8 %) и Франция (1,7 %).

Според броя на реализираните нощувки водещи са туристите от Русия (30 %), Сърбия (24 %), Босна и Херцеговина (7,5 %), Украйна (5,8 %), Косово (2,9 %), Беларус (2,7 %), Полша (2,6 %), Франция (2,4 %). От посочените данни прави впечатление, че националният състав на пристигащите туристи е разнообразен. Силно доминират обаче руските и сръбските туристи, чиито предпочитания ще са определящи за бъдещото развитие на туристическия продукт на Черна гора. Засега те са ориентирани предимно към морския туризъм. Сред останалите водещи генератори са балканските и източноевропейските туристически пазари. Западноевропейските и американските туристи са водещи при пристиганията с воден транспорт.

Най-предпочитаните места за настаняване през 2014 г. са стаите за гости, където се реализират 43,8 % от нощувките (Statistical ..., 2016). Следващи по популярност са къщите (23,4 %). Хотелите, макар да са най-многобройни, са на трето място, като реализират 20,1 % от нощувките. Останалите видове маста за настаняване са с незначително представяне. Териториалното разпределение на реализираните нощувки е в съответствие с разпределението на местата за настаняване. Половината нощувки се реализират в Будва (49,7 %), следват Херцег Нови (14,1 %), Бар (10,4 %), Улцин (9,2 %), Подгорица (4,6 %), Котор (3,8 %), Тиват (3 %). Останалите курорти и градове са незначително представени, което потвърждава водещата роля на морския туризъм. Към планинските курорти са ориентирани само 3 % от пристиганията, а към други видове курорти – 2,1 %. Следователно голяма част от туристикоресурсният потенциал на страната все още не се използва пълноценно. За сметка на това се допуска прекомерна концентрация на туристически дейности по крайбрежието, което може да доведе до негативни последици в дългосрочното му развитие.

Световната туристическа организация (WTO) посочва, че през 2015 г. Черна гора е била посетена от 1,560 млн. чуждестранни туристи. Това са 0,1 % от пристиганията в света, 0,25 % от пристиганията в Европейския туристически регион и 1,6 % от пристиганията на Балканите. Отчетеният ръст спрямо 2014 г. е 15,5 % и е един от най-високите в региона. Следователно туристическият бранш на страната се развива с бърз темп. Приходите, реализирани от туризъм през същата година, са 902 млн. щ.д. Това са 0,07 % от приходите за световния туризъм, 0,2 % от приходите в Европейския туристически регион и 1,4 % от приходите от туризъм на Балканите. Спрямо предходната година се отчита спад от -0,4 % въпреки ръста в пристиганията, което говори за понижаване на цените и ценова конкуренция между страните.

Приходите от един турист са 578 щ.д., което е под средното за света (1062 щ.д.), и Европа (742 щ.д.). Следователно все още Черна гора е евтина дестинация. Може да се очаква обаче, че в недалечно бъдеще тя ще се превърне в една от скъпите дестинации на Балканите поради ограничения си поемнен капацитет и нарастващия интерес от по-платежоспособните западноевропейски и американски туристически пазари.

Туристическият интензитет (показател, обобщаващ броя пристигнали туристи, отнесени към броя на населението) през 2015 г. е 2,6, което свидетелства

за значително туристическо натоварване, концентрирано предимно в крайбрежните територии.

Туристическата ефективност (показател, отчитащ туристическите приходи, съотнесени към броя на населението) за страната е 1500 щ.д., което говори, че туризмът има съществен принос за приходите на страната.

Световният икономически форум класира ежегодно над 140 страни по разнообразни показатели, отнасящи се до туристическия бранш (Business Environment, Safety and Security, Health and Hygiene, Human Resources and Labour Market, ICT Readiness). В посочената класация Черна гора заема 67^{-ма} позиция с невисоката оценка от 3,75, което свидетелства, че туристическото развитие на страната все още не е на високо равнище. Може да се очаква, че то ще се подобрява във връзка с по-пълноценното усвояване на туристикоресурсния потенциал, приоритетността на туристическия бранш и популяризирането на страната на емитивните туристически пазари.

ТУРИСТИЧЕСКИ РАЙОНИ

Поради разнообразните условия на малката територия на страната са формирани 3 туристически района – Планински на север, Централен и Приморски (Адриатически).

Планинският район обхваща над половината от територията (52,8 %) и над 1/3 от населението (35,6 %). Както подсказва наименованието му, преобладаващи са планините. Това затруднява транспортната му достъпност по суша, а воден и въздушен транспорт не са застъпени. Запазената природа и разнообразните природни туристически ресурси (каньони, ледникови езера, пещери и пропасти, извори, гори, национални паркове) са отлична предпоставка за развитие на природопознавателен туризъм, екотуризмът, трекинг, рафтинг, ловен туризъм и наблюдение на животни и др. Засега водещ е ски-туризмът. Тук се включват следните подрайони (Стоянова, Владев, 2007):

- Любишња и долината на р. Чехотина;
- Дурмитор-Синеявина и каньонът на р. Тара;
- Беласица, Комови и околностите им;
- Проклетие и долината на р. Лим.

На този етап районът изостава в туристическото си развитие в сравнение с останалите, но може да се очаква значително развитие на туризма в него във връзка с огромния му предимно природноресурсен потенциал.

Централният туристически район обхваща най-южната част на Динарската карстова област, поради което тук има безводни области. Той заема 35,6 % от територията на страната и в него живее най-голяма част от населението (42,5 %), тъй като тук се намира столицата Подгорица. Към него се отнасят следните подрайони (Стоянова, Владев, 2007):

- Зетско-Морачански;
- Цетине-Ловчански.

Освен природни в района са концентрирани и значителни антропогенни туристически ресурси (старата и новата столица, манастири, археологически разкопки и др.), които са добра предпоставка за бъдещото му туристическо развитие.

Приморският район (Адриатически) обхваща тясната крайбрежна ивица. Той е с най-малка площ (11,6 %) и население (21,9 %), но в него са концентрирани над 90 % от туристическите дейности в страната. Центрове на туризма са морските курорти Херцег Нови, Котор, Тиват, Будва, Бар и Улцин. Около всеки от тях са се оформили т.нар. ривиери с плажове и туристическа суперструктура. Типични са средиземноморският климат и растителност. Тук се намират всички плажове. Антропогенните туристически ресурси също са значителни и добре запазени. Херцег Нови се оформя като културен център, където се провеждат фестивали и други културни събития. Приморският е най-добре транспортно обезпечен район, тъй като в него са развити всички видове транспорт. Най-голямо пристанище е гр. Бар. Тук е концентрирана и най-голяма част от туристическата суперструктура и поради това може да се твърди, че туристико-ресурсният му потенциал е почти напълно усвоен. В района се съчетават добре морски, лечебен, културно-познавателен, спортен, развлекателен, фестивален и дори планински туризъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От посочените данни за туристическия бранш може да се направи изводът, че Черна гора е една от новите „звезди“² на туризма в Балканския регион. Страната разполага със значителен туристическо-ресурсен потенциал, който засега е усвоен само по крайбрежието. Поради това може да се твърди, че перспективите за бъдещото развитие на туризма са значителни. Ще се работи за по-равномерното му разпределение по територията на страната и привличането на нови пазарни сегменти от емитивните туристически пазари. Може да се очаква, че това ще повиши цената на предлагания туристически продукт.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитров, Ем., Ив. Владев, М. Стоянова.** (2006) География на Балканските страни. Унив. изд. „Еп. К. Преславски“, Шумен, / Dimitrov, E., I. Vladev, M. Stoyanova. (2006) Geography of the Balkan countries . „Bishop Konstantin Preslavsky“ University press, Shumen. (Bg)
- Дойков, В.** (2007) Черна гора. Изд. „Ковачев“./ Dojkov, V. (2007) Cherna gora. „Kovachev“ press. (Bg)
- Кръстев, В.** (2014) География на туризма. Унив. изд. ИУ-Варна/ Krastev, V. (2014) Geogrephy of tourism, Unipress UE, Varna. (Bg)
- Кръстев, В.** (2012) Основи на туристическото странознание. Унив. изд. ИУ-Варна/ Krastev, V. Basics of tourism Area Studies. Unipress UE, Varna. (Bg)
- Луканов, А., Н. Божинов, С. Димитров.** (2010) Страните в света – справочник. София./ Lukanov, A., N. Boginov, S. Dimitrov. (2010) Cauntries in the world – reference. Sofia.

---

² Според матрицата на Бостънската консултантска група Черна гора може да се определи по-точно в категория „въпросителна“ поради бързия си темп на нарастване на туристическите дейности, но все още малкия пазарен дял.

- Рибов, М. и кол.** (2008) Туристически дестинации. Изд. „Тракия М“, София./ Ribov, M. et al. (2008) Tourism destinations. „Trakia M“ press, Sofia. (Bg)
- Стоянова, М., И. Владев.** (2007) Туризмът в Балканските страни. Унив. изд. „Еп. Константин Преславски“, Шумен/ Stoyanova, M., I. Vladev. Tourism in the Balkan countries. „Bishop Konstantin Preslavsky“ University press, Shumen, (Bg)
- Стоянова, М., И. Владев.** (2014), Туристически ресурси на Балканските страни. Електронен учебник, Унив. изд. „Епископ Константин Преславски“, Шумен, www.cdo.shu.bg/ Stoyanova, M., I. Vladev. (2014) Tourism resources of the Balkan countries. „Bishop Konstantin Preslavsky“ University press, Shumen, www.cdo.shu.bg, (Bg)
- Wiegand, P.** (2006) OXFORD Pocket Atlas. Oxford University Press.
- UNWTO.** (2016) Tourism Highlights.
<http://detsatanapromyanata.blogspot.bg/2015/06/blog-post.html>
<http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>
<http://whc.unesco.org/>
<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=301&pageid=45>
www.prokarstterra.bas.bg/geo21/2006/1-06/pp31-36.html
www.unwto.org